

3. Нурмухамедов М.К. А.С.Пушкиннің ертеклери хэм Орта Азия халықларының фольклоры. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1987, 87-6.

4. Пашпиева Г.М. Халқ достонларини қиёсий урганиш усуллари. Услубий қолланма. -Нөкис: 2015, 44-б.

РЕЗЮМЕ

Мақолада «Шарёр» достонининг генезиси, жанр, шакл хусусиятлари ва миллий ўзига хослиги, аниқроғи, фақат қорақалпоқ фольклоридагина учрайдиган катта эпик ижод намунаси эканлиги ҳақида сўз қилиниб, ўша масалалар бўйича айтилган фикрлар қатъий таҳлил этилади. Муаллиф мақола якунида «Шарёр» достони мисолида халқ меросларини миллий мустақиллик ғояси нуқтаи назаридан соф илмий тамойил асосида баҳолашга даъват қилади.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается изучению генезиса, жанровых особенностей и формы, национального своеобразия дастана «Шарьяр», который является эпическим произведением устного народного творчества каракалпакского народа. Приводятся субъективные мнения по данному вопросу. Автор статьи в заключении призывает на примере дастана «Шарьяр» объективно оценивать народное наследие с точки зрения идеи национальной независимости.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the genesis, genre and form peculiarities, national character of the epos «Shariyar», that is an epic work of Karakalpak folklore. The subjective points of view on these issues have been discussed. In conclusion, the author of the article to value objectively the national heritage, taking into account the ideas of national independence on the example of the epos «Shariyar».

УДК:371.036:1702

ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ ДЭСТАНЫ «ШАРЬЯР»ДЫҢ ФИЛОЛОГИЯЛЫҚ ХЭМ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТИНДЕ ҮЙРЕНИЛИҶИНИҢ ГЕЙПАРА МӘСЕЛЭЛЕРИ

Ш.К.Кеңесбаева – таяныш докторант

Е.К.Алламбергенов - еркин излениўши

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: достон ва халқ таълим-тарбияси, «Шарьяр» достони, достоннинг филологик ўрганилиши, достоннинг педагогик ўрганилиши, муаммолар ва вазифалар.

Ключевые слова: дастан и общеобразовательное воспитание, эпос «Шарьяр», филологический подход к понятию дастан (эпос), изучение эпоса в аспекте педагогических наук, проблемы и задачи.

Key words: dastan (epos) and general educational upbringing, epos «Shariyar», the philological approach to the concept «dastan», study of an epos in the aspect of pedagogical sciences, problems and task.

Пүткил дүньяда глобалласыў жөнелисининг тәсири кескин күшейиўине байланыслы техноген цивилизация шараятына сай келетуғын халда ҳәр бир халық, ҳәр бир миллеттин миллий өзлигин, қәдириятларын сақлап қалыў үлкен машқалаға айланып атырған бир пайытта жас әўладтын мәнәўий-руўхый мәдениатын раўажландырыўдың, олардың еркин пикирлеўге бағдарланған креатив ойлаўын, ақыл-санасын қәлиплестириўдин, кеңирек етип айтқанда, оларды кәмил инсан етип жетилистириўге жөнелтиретуғын әдеп-икрам, ақыл-билим, мийнет, эстетика хэм т.б. тәлим-тәрбия түсиниклери менен көнликпелерин бериўдин әҳмийети оғада уллы.

Әлбетте, бул тәлим-тәрбия түрлери, биринши гезекте, илимий-теориялық жақтан тийкарланған заманағөй педагогикалық илимлер болатуғыны сөзсиз. Деген менен, бул заманағөй тәлим-тәрбия түрлери менен усыл, көнликпелери де өз гезегинде тәлим-тәрбияның халықлық, миллий дәстүрлери менен қәдириятларына, былайынша айтқанда, халық педагогикасы менен этнопедагогиканың мың-мың жыллық тәжірибелери менен дәстүрлерине тийкарланған хэм оларға сүйенген халда алып барылыўы керек. Себеби, инсан тәрбиясында, соның ишинде жас өспиримлер тәрбиясында, яғный жасларды ақыллы, әдеп-икрамлы, мийнет сүйгиш, адамгершиликли, Ұатанына, халқына шын берилген садық, елсүйер, инсанларға, пүткил адамзатқа тилеклес ҳақыйқый инсан етип тәрбиялаўда халық педагогикасының атқаратуғын хызмети айрықша.

Этнопедагогиканың, мине, усындай анаў яки мынаў миллет, белгили бир халық яки этникалық топарға тийисли тиллескен тәлим-тәрбиялық өзгешеликлер екенлигин үйренген алымлар өзлерининг изертлеў жумысларында оның бала тәрбиялаўдағы халықлық үрп әдет-дәстүрлер, диний хэм дүньялық түсиник көзқараслар, материаллық хэм руўхый мәдениат үлгилери, миллий тил, миллий аймақ, экономикалық турмыс тәриз усаған белгили бир халыққа, миллетке тән айрықшалық белгилер менен тығыз байланыслы екенлигин атап өтеди [2:3]. Усындай этникалық миллий белгилери бойынша бир миллет, яки халық екінши бир миллет, халықтан өзгешеленип туратуғынындай, этнопедагогикасы да екінши бир миллет, халықлардыкине усамаған мәлим өзгешеликлерге ийе болады. Сол ушын

да айырым алымлар усы этникалық өзгешеликлерге қарап «халық ҳақыйқый мәнисте бул барлық миллет, ал этникалық мәнисте нәзер салсақ, тийкарғы миллет (миллий-этникалық өзгешеликлерге ийе мәлим бир миллет – Е.А.) [4:7]» деп түсиндиреди.

Халық педагогикасы жасларды, мине, усындай миллий өзгешеликлер руўхында тәрбиялаўға хызмет етип, олардың өз елин, өз халқын оның миллий үрп-әдет-дәстүрлерин, миллий менталитети менен қәдриятларын, улыўма, миллий өзлигин аңлаўға, солай етип, елине, халқына, миллетине, Ұатанына, улыўма инсаниятқа садық, тилеклес, ақылы кәмил, илими зор, сап хужданлы, адамгершиликли кәмил инсан болып жетилисиўине жәрдем етеди. Бул орында, әлбетте, халық педагогикасы, этнопедагогиканың барлық әжайып үлгилери жәмленген халықтың мың-мың жыллық мәдений мийрасларының, соның ишинде фольклорлық мийраслардың атқаратуғын хызмети айрықша. Себеби, бул мийрасларда инсанның шахс сыпатында қәлиплесиўининг бир-бирине усамаған ҳәр қыйлы педагогикалық факторлары иске салынып, халықтың әрман еткен идеал адамын жетилистириў жоллары, усыллары баянланады.

Усы көзқарастан қарағанда, қарақалпақ халық дэстаны «Шарьяр»дың да халық этнопедагогикасындағы тәлим-тәрбиялық көзқараслардың пайда болыў, қәлиплесиўинде тутқан орны оғада уллы.

Әлбетте, бул орында педагогика теориясы хэм педагогикалық тәлийматлар тарийхы илиминде усы бағдарда көплеген илим изертлеў жумыслары жүргизилгенлигин, жүргизилип атырғанлығын айтып кетиў орынлы. Атап айтқанда, халық педагогикасы хэм миллий қәдриятлар, фольклорлық хэм диний дәреклер, уллы ойшыл алым алламалар менен көркем сөз шеберлерининг әдебий-көркем мийраслары, илимий мийнетлери арқалы жасларға тәлим-тәрбия бериў мәселелерине бағышланған узақ-жақын сырт еллер менен Өзбекстан Республикасында, соның ишинде Қарақалпақстанда алып барылған бир қатар илим изертлеў жумыслары буның айқын дәлили [5].

Дурсы, «Шарьяр» дэстаны, биринши гезекте, халықтың көркем аўыеки дәретиўшилигининг әжайып үлгиси. Сол ушын да бул дэстан, тийкарынан, фольк-

лортаныў хэм әдебияттаныў илимлериниң объект бoлатуғынлығы да тәбийи хэм ызамлы. Биз «Шарьяр» дәстанын педагогикалық илимлер аспектиндизертлер екенбиз, алдын ала оның фольклортаныў хэм әдебияттаныў илими изертлеў объект сыпатында изертлениў жағдайларына да азы-кем тоқтап өтиўимизге туўра келеди.

Усы көзқарастан «Шарьяр» дәстанының изертлеў тарийхына көз жуўыртар екенбиз, дәстан бүгинги күнге шекем тек ғана педагогика илимлер емес, фольклортаныў, әдебияттаныў илимлериниң де арнаўлы изертлеў объект болмағанын байқаўға болады. Себеби, жоқарыдағы аты аталған илимлер тараўында «Шарьяр» дәстанын үйрениў хэм изертлеў жумыслар күни бүгинги дейин жыйнап, бастырып шығарыў айырым алға сөзлер, соңғы сөзлер, түсиник сөзлер [6] хэм анаў яки мынаў филологиялық мәселениң дәлиллеўши мысал сыпатында айтылған эпизодлық ой-пикирлер [7], гей-пара арнаўлы мақалалар [8] характеринен ары кетип кете алған жоқ.

Деген менен, бул исленген жумыслардың «Шарьяр» дәстанын буннан былай да филологиялық, педагогикалық илимлер аспектинде изертлеў барысында илимпазларымыз ушын үлкен илимий-теориялық тийкар болып хызмет ететуғыны сөзсиз. Оның үстине, бүгинги күни ғәрәсизлигимиздиң шарапаты менен «Шарьяр» сыяқлы мухаддес мийрасларымызды кең бағдарда изертлеў, олардың идеялық мазмунларына, тәрбиялық әхмийетине миллий ғәрәсизлик идеялары көзқарасына қайта баға беріў – тек ғана фольклортаныўдың емес, педагогика илимлериниң де күн тәртибиндеги әхмийетли машқалалардың бири болып отыр. Сол ушын да биз «Шарьяр» дәстанының педагогика илимлер аспектинде изертлениўиниң гейпара мәселелери ҳаққында биреки аўыз пикир билдиргенди мақсетке муўапық көрдик.

«Шарьяр» дәстанына усылайынша этнопедагогика хэм ҳазирги педагогика теориясы, педагогикалық тәлийматлар тарийхы илимлер көзқарасынан нәзер аўдаратуғын болсақ, биз биринши, гезекте бул бағдардағы изертлеўлерде жасы үлкен устаз-алымларымыз Ж.Базарбаев [3] хэм Ө.Әлеўовлардың [1] мийнетлериниң теориялық хэм методологиялық тийкар болып хызмет еткенлигин хэм еле де ете беретуғынлығын айтып өтиўимиз керек. Атап айтсақ, Ж.Базарбаевтың Қ.Дәўлетова менен қәлем-шерикликте жазған «Әдептаньы» атамасындағы оқыў қолланбасында әдептәрбиясының тийкары миллий қәдриятлар менен миллий үрп-әдет дәстүрлерде екенлиги, сонлықтан тәрбия иси менен қызығыўшы хәр бир маман қәниге ғана емес, хәр бир тәрбияланыўшының миллий өзликти аңлатушы миллий қәдриятлар менен миллий үрп-әдет, дәстүрлерди билиў зәрүрлиги ҳаққында кең тәлим-тәрбиялық пикирлер келтиреди. Улыўма, бул мийнет

тәлим-тәрбия ҳаққында көп санлы пикир-ойларға бай екенлиги менен әхмийетли.

Белгили педагог алым Ө.Әлеўовтың да бир қатар мийнетлери тиккелей этнопедагогика, халық дәретиўшилиги хэм этнопедагогика мәселелерине бағышланған. Ҳақыйқатында да, алымның дурыс көрсеткениндей, үрп әдет хэм дәстүрлерде, әсиресе фольклорда халықтың жәмийетлик турмысы ушын үлкен әхмийетке ийе болған математикалық, астрономиялық, ботаникалық, философиялық, этикалық, эстетикалық, психо-педагогикалық хэм т.б. илимлер тараўына тийисли билимлер жыйнағы жәмленген. Халықтың көп әсирлик интеллектуал тәжирийбелери тийкарында қәлиплескен бул билимлер Ө.Әлеўов мийнетлеринде жасларға тәлим-тәрбия беріў мақсетинде бир пикирге келген жуўмақлар, дәлиленген түсиниклер сыпатында ўәсият қылынған.

Алымның тастыйықлап көрсетиўинше, қарақалпақ халқының хәр бир қаҳарманлық дәстаны («Алпамыс», «Едиге», «Қырық қыз», «Шарьяр», «Қоблан», «Ер Зийўар» хэм т.б.) батырдың туўылыўынан баслап мақсет-мурадына жеткенге шекемги халық педагогикасындағы жеке адамды қәлиплестирип шығарыўдың өзине тән тәрбиялық тәжирийбеси есапланады. Дәстанларда бир-бирине уқсамаған инсанның қәлиплесиўиниң түрли педагогикалық факторлары иске салынып, халықтың әрман еткен идеал адамын жетилистириў жолы, усыллары баянланады. Бул тәрәптен қарағанда қарақалпақ халқының хәр бир дәстаны батырды тәрбиялаў бойынша өз өрнегине ийе халықтың тәжирийбе жүргизиў усыллары хэм оның нәтийжелери есапланады [2:11].

Бул алымлардың жоқарыдағы келтирилген пикирлери, әлбетте, тиккелей «Шарьяр» дәстанындағы тәлим-тәрбиялық көзқарасларға бағышланбағаны менен, оны изертлеўде методологиялық көрсетпе болары сөзсиз.

Деген менен, соңғы жыллардағы педагогикалық изертлеўлер менен айырым мақалаларда «Шарьяр» дәстанындағы тәлим-тәрбиялық пикирлер, атап айтқанда, дәстандағы әдеп-иқрам, ақыл-билим, эстетикалық хэм экологиялық тәрбия мәселелери ҳаққында да арнаўлы сөз болып атырғаны теманың әхмийетлилиги менен оны изертлеў зәрүриятлығынан да дерек берип турады. Бул бағдарда А.К. Пазылов [9], М.Б.Сабирова [10] хэм усы қатарлардың авторының [11] арнаўлы мақалаларының жарық көрип атырғанылығы куўатлаўға турарлық кубылыс.

Усы айтылғанлардан шыға отырып, биз де «Шарьяр» дәстанындағы тәлим-тәрбиялық көзқарасларды изертлеў ҳазирги педагогика илимлериниң шешилиўин күтип турған оғада әхмийетли мәселелериниң бири дегимиз келеди.

Әдебиятлар

1. Әлеўов Ө. Қарақалпақстанда тәлим-тәрбиялық олардың қәлиплесиўи хэм раўажланыўы. -Нөкис: «Билим», 1993.-504 б.
2. Әлеўов Ө. Этнопедагогика хэм оның өзине тән өзгешеликлери. /Қарақалпақстан халқының этнопедагогикасы.-Нөкис: «Билим», 1995.
3. Базарбаев Ж., Дәўлетова Қ. Әдептаньы.-Нөкис: «Билим», 1994.
4. Волков Г.Н. Исследование, изучение, освоение и применение народной педагогики. /В сб. «Народная педагогика и современные проблемы воспитания». -Чебаксары, 1991.
5. Әлеўов Ө. Ертедеги түрк жазыўларында тәлим-тәрбиялық көзқараслар.-Нөкис: «Қарақалпақстан», 1989.-76 б.; Босхамджиева С.Н. Этнопедагогические воззрения ойрат-калмыков (на материале эпоса «Джангар»). Диссертация на соис. уч. ст. к.п.н.-Элиста. 2001.-153ст.; Ганиев А. Садриддин Айнийнинг педагогик фаолияти ва таълим-тарбия тўғрисидаги фикрлари.-Т., «Ўқитувчи», 1965.-84б.; Джалилов А.Б. Просветительско-педагогическая деятельность и педагогические взгляды Сулейман Сани Ахундова. АД на соис. уч. ст. к.п.н.-Баку. 1973.-45ст.; Тилегинов А.Т. Умумтаълим мактаби ўқувчиларида маънавий-ахлоқий қадриятларга қизиқишни шакллантириш («Алпомиш» достонини ўрганиш мисолида). Пед. ф.н. илм дар. олиш уч. ёзилган диссертация: Тошкент, 1996.-146 б.; Утебаев Т.Т. Қорақалпоғистонда XX аср иккинчи яrimi – XXI аср бошида таълим-тарбиявий фикрларнинг ривожланиши. Докторлик диссертацияси автореферати.-Ташкент, 2016.-77с.; Хажиева М.С. Хожа Ахмед Яссавийнинг маънавий-тарбиявий қарашлари. Пед. ф.н. илм дар. олиш уч. ёзилган дисс. автореферати: Тошкент, 2004.-22 б. Шаймерденова К. Педагогические взгляды Абая Кунанбаева. АД на соис. уч. ст. к.п.н.-Алма-Ата, 1987.-24с. хэм т.б.
6. Пахратдинов А. Қарақалпақ халық дәстаны «Шарьяр». -«Шарьяр» Қарақалпақ халық дәстаны (Қуламет жыраў варианты). -Нөкис: ҚҚМБ, 1959.; Юсупов И. В краю старинных сказаний. -Сказание о Шәрьяре (в переложении С.Северцова), -Нукус, -Москва.-1971.; Қарақалпақ фольклоры. көп томлық, XIII том. «Шарьяр». Қарақалпақ халық дәстаны. Өтенияз жыраў варианты (жазып алған Қ.Мақсетов) хэм Қуламет жыраў варианты (жазып алған Ө.Шамуратов). Текстлерди баспаға таярлап, алғы сөзлер

менен жыраўлар ҳаққындағы мағлыўматларды жазған хэм сөзлик дүзген Қ.Мақсетов. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1984.; Юсупов И. Халқ донишмандлиги дурдонасы. -Шахриёр. Қорақалпоқ халқ достони. Мухаммад Али таржимаси.-Тошкент: Ғ.Ғулом нашрияёти, 1978.

7. Каримов А. «Шарьяр» дәстаны хэм оның туўысқан халықлар фольклоры менен байланысы. // «Әмиўдәрйя» №6, 1974, 15-18-бетлер.; Мақсетов Қ. «Шарьяр» дәстанының тили ҳаққында. / Вестник Каракалпакского Филиала АН Уз ССР, 1960, №2; Сағитов И.Т. «Шарьяр» дәстаны ҳаққында. / «Совет Каракалпакстаны», 5-ноябрь 1959, №213. Срашова Г. «Шарьяр» дәстанының вариантлары ҳаққында. // Каракалпакстан муғаллими. 2000, №3-4; Кенесбаева Ш.К. Каракалпак халық дәстаны «Шарьяр»: жыйналыўы, бастырылып шығарылыўы хэм изертлениўиниң гейпара мәселелери.// «Илим хэм жәмийет», №1-2019, 40-44-бетлер; Кенесбаева Ш.К. Каракалпак халық дәстаны «Шарьяр»дың сюжетлик қатламлары. // «Илим хэм жәмийет», №2-2019, 34-41-б.; Кенесбаева Ш.К. «Шарьяр» дәстанының мазмуны хэм атқарылыўы өзіншелигиниң жанрлық белгилер жаратыўға қатнасының гейпара мәселелери. // «Илим хэм жәмийет», №3-2019, 65-67-бетлер.

8. Нурмухамедов М.К. А.С.Пушкинниң ертектери хэм Орта Азия халықларының фольклоры. (Сюжетлик уқсаслықлар хэм образлар үлеслиги).-Нөкис: «Қарақалпақстан», 1987, 29-34-бетлер; Мақсетов Қ. Каракалпак халқының аўызеки көркем дөретпелери. -Нөкис: «Билим», 1996, 296-304-бетлер; Сағитов И.Т. Каракалпак халқының қахарманлық эпосы.- Нөкис: «Қарақалпақстан», 1986, 38-39-бетлер; Айымбетов Қ. Халық даналығы. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988, 103-105-бетлер; Кожуров О. Шығармалары.- Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988, 28-29-бетлер.

9. Пазылов А.К. «Шарьяр» дәстанында әдеп-иқрам тәрбиясы.-Пазылов А.К. Әдеп-иқрам тәрбиясы. -Нөкис: «Билим», 1993, 23-28-бетлер; Пазылов А.К., Алламбергенов Е.К. Каракалпак халық дәстаны «Шарьяр» хэм тәлим-тәрбияның гейпара мәселелери. // «Илим хэм жәмийет», №4-2018, 83-86-бетлер.

10. Сабирова М.Г. «Шарьяр» дәстанында аманат хэм аманатқа қыянет мәселелериниң сәўлелениўи. -Сабирова М.Г. Шаңарақларда ақлық шахсын қәлиплестириўге байланыслы тәрбия мәселелериниң өзине тән өзгешеликтери.-Нөкис: «Билим», 2019, 12-14-бетлер;

11. Алламбергенов Е.К. «Шарьяр» дәстанында ақыл тәрбиясы мәселелери // «Илим хэм жәмийет», №3-2019, 81-83-бетлер; Алламбергенов Е.К. «Шарьяр» дәстанында әдеп-иқрам тәрбиясы.// «Илим хэм жәмийет», №4-2019, 11-12-бетлер; Алламбергенов Е.К. «Шарьяр» дәстанында эстетикалық тәрбия.// «Илим хэм жәмийет», №4-2019, 9-11-бетлер.

РЕЗЮМЕ

Қорақалпоқ халқ достони «Шарьяр» халқнинг энг қадри миллий мулки ҳисобланади. Достон қомусий асар бўлиб, унда халқнинг табиат ва жамият ҳақидаги қадимий ижтимоий-сиёсий қарашлари, тил, тарих, этнография ва бошқа соҳаларға тегишли тушунчалари, маълумотлари акс этган. Мақолада қорақалпоқ халқ достони «Шарьяр» педагогик аспектда ўрганилган.

РЕЗЮМЕ

Каракалпакский народный эпос «Шарьяр» является одним из ценных национальных духовных достояний народа. Эпос считается энциклопедическим произведением в котором отражаются общественно-политические взгляды народа, язык, история, литература, этнография и другие эмпирические сведения о природе и обществе. В статье анализируется каракалпакский народный эпос «Шарьяр» в аспекте педагогических наук.

SUMMARY

The Karakalpak folk epos «Shariyar» is one of the valuable national spiritual heritages of the people. The epos is considered to be an encyclopedical work in which the social-political views of the people, language, history, literature, ethnography and other empiric data about nature and society are reflected. The author of the article analyzes the Karakalpak folk epos «Shariyar» in the aspect of Pedagogical sciences.

ҚАРАҚАЛПАҚ ӘДЕБИЯТЫНДА ИМПРОВИЗАЦИЯ ДӘСТҮРИНИҢ ИЗЕРТЛЕНИЎ МӘСЕЛЕСИ

К.Г.Матимов - таяныш докторант

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Tayanch so'zlar: импровизация, анъана, халқ оғзаки ижоди, жиров-шайир

Ключевые слова: импровизация, традиция, народного творчества, жиров-шаир

Key words: improvisation, tradition, folk art, jirov-shair

Қарақалпак халқының узақ тарийхына көз жиберсек халқымыздың тарийхының бир неше әсирлик жылнамасы барлығын, аўызеки халық дөретпелериниң қарақалпақлардағы нұсқасы дүньядағы ҳеш бир халықтан қалыспайтуғын алтын ғәзийнесиниң бизде барлығын сеземиз. Әлбетте, халқымыз сөзге уста, шешен, дилўар, жуўабый кең саҳраны бұлбил гөясына жеткерген сазенде, қосықшы, қыссахан, жыраў, бақсыларға ийе болғанлығының гүўасы боламыз. Мине, усы көркем өнер талант ийелери шайыр, жыраў, бақсы, шешенлер таярлықсыз, тосыннан қосық шығара алатуғын импровизациялық қәсийетке ийе болған. Бундай импровизациялық укып әсиресе шайырлар хэм кыз-жигитлер айтыс жанрында белгили дәреже өз көринисин тапқан. Айтыс импровизациялық укыпты талап етеди, бундай талант, укып болмаса айтыса алмайды, ямаса жеңилип қалады. Улыўма импровизациялық укып тек ғана айтыс жанрында ямаса шайырлар дөретушилигинде емес, көркем өнер (музыка, живопись, хореография, театр, кино х.т.б.) тараўларының барлығында бар болған көркем әдебий қубылыс болып табылады. Ал, биз усы мақаламызда көркем әдебиятта болған импровизациялық қубылысты үйрениўди хэм оның изертлениў мәселелерин сөз етпекшимиз.

Импровизация (латын сөзи, таярлықсыз, тосыннан) – күтилмеген жерден белгили бир темада суўырып салып көркем дөретпе шығара беріў деген мәнини аңлатуў менен бирге, көркем өнер тараўының (әдебият, му-

зыка, театр, сүүретлеу өнери, хореография х.т.б.) барлығында бар болған әдебий қубылыс. [1.152] Мине, усындай таярлықсыз түрде бирден көркем дөретпе шығара алыу қәбилетине ийе болған дөретушини импровизатор деп атайды. Импровизатор жазып отырмай-ақ, турған жеринде шығарманы яки қосық текстин ядтан шығара береді. Импровизациялық қәсийет әсиресе, поэзияда, айтыс жанрында оғада өнимли қолланылып, бундай талантқа ийе болған дөретуши тулғаны халық тилинде төкпе шайыр, төкпе талант ийеси деп атаған. Импровизациялық қәсийет (төкпе талант, таярлықсыз суўырып салып шығарма дөретуі) ески хэм ертедеги халық аўызеки дөретушилигинен саға алып, бүгинги дәуирге шекем жазба әдебиятта да, ал ҳәзирги дәуирдеги өмир сүрип атырған көркем аўызеки әдебиятымызда да даўам етип қиятыр.

Ерте дәуірден барлық халықларда импровизациялық қәсийетке ийе болған талантлы әдебий тулғалары болғаны сыяқлы, қарақалпак халқының да жыраў-шайырлары, шешенлери, бақсылары, әпенди-лаққылары, айтыс шеберлери, сөз дилўарлары болып, импровизациялық қубылыстың озық үлгилерин пайда етти. Өткен заманларда импровизаторлар (төкпе талант ийелери) той-мерекелерде ядынан суўырып салып айта беретуғын болған. Жазба әдебияттың ўәкиллери менен салыстырғанда импровизаторлардың (төкпе талант ийелериниң) да турмысты үйрениў жолы, дөретуі усылы бирдей деўге болады. Халықтың жеке турмысын